

УДК 070.000.32(71=161.2)«1945/1989»2(043.5)

Вікторія Ковпак

«РАДІО “СВОБОДА”»: ПІСЛЯВОЄННА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ

У статті аналізується інформаційно-комунікаційна стратегія вибудовування «матриці національної ідентичності» «Радіо “Свобода”» через пошук публіцистичного коду контенту його матеріалів.

***Ключові слова:** «Радіо “Свобода”», інформаційно-комунікаційна стратегія, публіцистичний код, асоціативне поле.*

В статье анализируется информационно-коммуникационная стратегия выстраивания «матрицы национальной идентичности» «Радио “Свобода”» через поиск публицистического кода контента его материалов.

***Ключевые слова:** «Радио “Свобода”», информационно-коммуникационная стратегия, публицистический код, ассоциативное поле.*

The article deals with the information and communications strategy of building «national identity matrix» «Radio “Liberty”» journalistic code search through the content of its materials.

***Key words:** «Radio “Liberty”», information and communication strategy, journalistic code, associative field.*

16 серпня 1954 року вийшла в ефір з Мюнхена перша передача «Радіо “Свобода”» українською мовою. **2014 рік — ювілейний для Української редакції, яка відзначатиме 60-річчя.**

«Відмінність “Радіо «Свобода»” від інших закордонних радіостанцій полягала в тому, що 90 % ефірного часу призначалося для висвітлення проблем тих країн, на які йшло мовлення. Це був аналіз подій в УРСР, розповіді про дисидентів, діячів української історії та культури й життя українців за кордоном. Саме в ефірі цього радіо для українців читали твори Івана Багряного, Юрія Клена, а пізніше — шістдесятників. Письменник та колишній політв’язень Євген Сверстюк згадує, що для нього почути свій твір в ефірі «Радіо “Свобода”» завжди було приємною новиною. «Я тільки знав, що ця річ потрапила на Захід, а отже — скрізь. І на “Радіо Свобода”», — зазначає він. Весь цей час,

аж до 1988 року, “голоси” «Радіо “Свобода”» пробивалися крізь перепони. Радянський Союз закривав всю свою територію посиленою системою радіозахисту. Цю стіну глушіння «Радіо “Свобода”» ламало зусиллями цілого штату інженерів» [8].

У 1991 році саме Українська редакція «Радіо “Свобода”» стала першим закордонним ЗМІ, яке повідомило про проголошення незалежності України. Як згадує тогочасний директор «Радіо “Свобода”» Богдан Нагайло, про рішення депутатів він почув за кілька хвилин до виходу в ефір радійних новин і вирішив відразу поділитися цим зі слухачами. Він вважає, що «Радіо “Свобода”» тоді відіграло особливу роль. «Ми не були просто якоюсь там радіостанцією. Ми були ключовим голосом, альтернативним, який водночас сприяв розвитку здорових сил в Україні, які стояли на позиціях національної демократії, себто незалежності для України», — каже він [8].

Діяльність «Радіо “Свобода”» у післявоєнні часи, і в роки незалежності — це окремі розділи історії, в якому — «і поява в Києві окремої редакції, і переїзд центрального бюро з Мюнхена до Праги, і “касетний скандал”, і вибори 2004 року. Нині робота Української редакції Радіо Свобода — це не лише ефіри. Це також веб-сайт, його мобільна версія, подкасти, сторінки в соціальних мережах. «Радіо “Свобода”» вже давно не лише говорить, але й показує. Залишаючись при цьому вірним своїй місії — **поширювати достовірну інформацію, сприяючи розвитку демократичних цінностей**» [8].

Повертаючись до генези радіостанції, варто зазначити, що «Радіо “Визволення”» — одна із перших іноземних радіостанцій, яка в умовах «холодної війни» мовила на простори СРСР, де її вважали ворожим голосом, а журналістів, що там працювали — запродавцями ЦРУ.

Як згадується у розвідці О. Богуславського, спочатку нова радіостанція називалась «Радіо “Звільнення”», і 1 березня 1953 року о 8 годині ранку в ефірі вийшла перша передача «Радіо “Звільнення”» російською мовою. А після того, як на «Радіо “Звільнення”» прозвучала і перша передача українською мовою, його було перейменовано на «Радіо “Визволення”», Центральний офіс Української редакції знаходився в Мюнхені (ФРН) [2, 96].

Засновником нового інформаційно-комунікаційного каналу став «Американський комітет для визволення від більшевизму [3, 4], засно-

ваний 1951 р. із метою співпраці з емігрантами з СРСР для антикомуністичної боротьби. Основною засадою політики Комітету була традиційна американська установка на самовизначення — визнання за кожним народом безумовного права самому вирішувати свою долю. Так, після підписання відповідних угод між АКВБ і Виконавчим органом Української національної ради, на «Радіо “Визволення”» було створено Українську редакцію, працівниками якої стали люди, які мали «кількадесят річний стаж українського журналіста і такий же довгий стаж активної боротьби за найвищі ідеали української нації!» [3, 4]. «Радіостанцію заснували в 1949-му як неприбуткову приватну корпорацію. Вона мала передавати новини й репортажі за так звану “залізну завісу”. За два роки створили комітет «Радіо “Свобода”», який готував передачі для Радянського Союзу. Сигнал із-за кордону під час “холодної війни” глушили, й лише в 1988-му цьому поклав край президент СРСР Михайло Горбачов» (цит. за [2, 97]).

Як зауважує О. Богуславський, перші програми, що виходили в ефір, мали 20-хвилинний хронометраж, від кінця 50-х років — 30 хвилин, до того двічі на тиждень програма виходила у годинному форматі. Кожен 30-хвилинний випуск повторювався 36 раз на добу, а годинний — 18 разів, тобто щодня в ефірі 18 годин звучала українська програма. Щоб легше долати радянські системи заглушування, українська програма транслювалася одночасно на кількох трансмітерах і в кількох діапазонах. На початок 1962 року українська програма йшла в ефір в діапазоні 19, 25, 31 і 41 метр. Довжина хвиль і час пересилання змінювалися періодично, залежно від атмосфери, щоб забезпечити найкращий прийом в Україні [2, 98–99]. «Трансмітери Радіо Свобода були розташовані біля містечка Лямпертгайм, за 270 км від Мюнхену, і туди передавали дротом програми, записані на стрічку. Звідти, вони йшли до місця призначення. Тоді всі українські програми йшли на Україну з антен у Лямпертгаймі біля Гейдедєберг; крім того три програми висилали в етер теж з інших трансмітерів, які мають значно більшу потужність...» (цит. за [2, 4–5]).

В українських програмах «матрицю національної ідентичності» (за Т. Дзюбою [5, 175]) складала українська національна тематика: актуальні коментарі щодо поточних проблем радянського життя і політики режиму, постійні «серії», зокрема: українська культура під режимом, радянська колоніальна політика в Україні, національна

політика комуністів в Україні, проблеми радянської економіки, літературна програма, життя українців у діаспорі, нова політична історія України.

Актуальність обраної теми мотивована особливим значенням найбільш активного інформатора «Радіо “Свобода”», що протягом багатьох десятиліть в умовах тотального національного нігілізму і нівеляції СРСР через штучні перешкоди надавав національно орієнтовану інформацію слухачам в Україну. Тож, *мета нашого дослідження* — проаналізувати особливості інформаційно-комунікаційної стратегії роботи «Радіо “Свобода”» та збірників його Української редакції. А це передбачає виконання таких *завдань*: 1) з’ясувати генезу створення та функціонування радіостанції; 2) визначити особливості видавничо-інформаційного етапу роботи Української редакції «Радіо “Свобода”»; 3) дослідити інформаційно-комунікаційну стратегію вибудування «матриці національної ідентичності» через пошук публіцистичного коду контенту матеріалів.

Як зауважує О. Богуславський, точну кількість населення СРСР, яка слухає закордонне радіо не знав ніхто, і КДБ робив спроби максимально мінімізувати ефективність «голосів» (наприклад, заборони продавати в торгівельній мережі радіоприймачів, обладнаних на прийом коротких хвиль). У липні 1960 року завідувач відділом пропаганди ЦК КПРС по республіках Л. Іллічов доповідав у ЦК КПРС: «У даний час у Радянському Союзі є до 20 мільйонів радіоприймачів, здатних приймати іноземні радіостанції. Точно картину того, наскільки слухають іноземні радіостанції, уявити важко. Але є непрямі відомості, що засвідчують певний інтерес до іноземних радіостанцій. Широкого розмаху набула практика кустарної переробки радіоприймачів. Радіоаматори, у тому числі й ветерани війни, навчені цьому в армії, за 250–300 карбованців обладнують приймачі, що має населення короткохвильовим діапазоном, починаючи від 10 метрів. На цих хвилях можна приймати лише іноземні радіостанції. Навіть у Москві в ГУМі та інших магазинах часто до людей, що купують радіоприймачі, звертаються особи без певних занять із пропозицією обладнати ці приймачі додатковим короткохвильовим діапазоном» (цит. за [1, 102–103]).

Українську «Свободу» почали глушити з часу виходу її в ефір — у серпні 1954-го року. «А завершили через 34 роки! Генсек Михайло

Горбачов розумів, що політика гласності аж ніяк не в'яжеться з цензурою, і в листопаді 1988-го року з певними труднощами все ж таки домігся рішення Політбюро ЦК КПРС про повне зняття радіоперешкод» [6].

Проте серед молоді зацікавленість у закордонному віщанні в післявоєнний час щоразу зростала. Отже, надзвичайно важливим інформаційним каналом в інформаційно-комунікаційному просторі досліджуваного періоду в контексті діяльності української редакції «Радіо “Свобода”» стали **видання збірників текстів матеріалів, які були розраховані для пересилання в ефірі в Україні.**

Так, перший збірник побачив світ 1956 р. в Мюнхені під назвою «Говорить Радіо Визволення. Збірка матеріалів української редакції» у друкарні Dr. Peter Balej, Munchen 13, Schleißheimer Str. 71, Germany, що мав медіаконтент у 70 матеріалів з історії України, української культури та літератури, зовнішньої та внутрішньої політики, стану свобод і прав людини в СРСР та Україні, більшість авторів яких з історико-політичних причин називалися псевдонімами [3]. Другий випуск «Говорить Радіо Визволення. Збірка матеріалів української редакції» вийшов друком 1957 р. і містив вже 85 матеріалів, що «пересилалися» в Україну [4]. А останній, третій збірник вийшов під зміненою назвою «Говорить Радіо Свобода» у видавництві «Viblos» G.m.b.H. (Munchen 13, Hess-Str. 50–52), На відміну від попередніх видань, цей збірник мав більший обсяг (223 с.) та подавав нові імена авторів, що працювали для «Свободи», серед яких були Ю. Гайдар, П. Гладкий, І. Грицанюк, М. Донченко, Б. Кравців, Ю. Криницький, В. Луцейко, І. Максимець, П. Нович, І. Омельченко, З. Пеленський, М. Рудницька, С. Стенич, М. Француженко. Як згадує О. Богуславський, теми матеріалів, репрезентованих у цьому збірнику, були набагато ширші від попередніх, зокрема досить широко висвітлювалася міжнародна політика у ряді репортажів: «Президент Айзенгауер і доктрина Монро» (5.3.1960 р.), «Про расові парадокси у Сполучених Штатах» (27.5.1961 р.), «Президент Кеннеді звітує, перед народом, про зустріч з Хрущовим» (10.6.1961 р.) М. Донченка, «Прем'єр Канади говорить в ООН про «волелюбних українців» (28.9.1960 р.) Ю. Гайдара, «Про конференцію ЮНЕСКО і виступ делегації Української РСР» (16.12.1960 р.) І. Омельченка, «Про що говорять у Лондоні» (6.5.1961 р.) Ю. Криницького тощо [2, 113–114].

Отже, видавничо-інформаційний етап роботи Української редакції «Радіо “Свобода”» дає змогу прослідкувати **інформаційно-комунікаційну стратегію вибудування «матриці національної ідентичності» через пошук коду комунікації (соціально значущих кодів, які забезпечують процес комунікації)**, що передбачається текстуальним аналізом як різновидом семіотичної методології, запропонованим Р. Бартом у творі «S/Z» та «Текстуальному аналізу “Вальдемара” Е. По». Основним інструментом такого аналізу є код. «Ми називаємо кодами просто асоціативні поля, понадтекстуальну організацію системи значень, що нав’язують уявлення про певну ідею структури; код, як ми його розуміємо, належить переважно до сфери культури: коди є певним типом вже баченого, вже прочитаного, вже зробленого; код — конкретна форма цього “вже”, яке конституює будь-яке письмо» [1, 517].

За узагальненням Л. Масімової, код — це комплекс очікування читача, нав’язаний йому попереднім досвідом. У процесі читання під впливом коду виникає певна версія подальшого розгортання тексту (можливий світ, асоціативні поля), яка підтверджується або спростовується наступними кодами. Сам текст розуміється як плетиво кодів [7, 15].

З’ясування компліментарності (комунікаційної ефективності) радіоконтенту певного періоду, особливо в діахронії, уможливорюється завдяки структурно-нарративному аналізу (семіотичному методу), мета якого — пошук ідеологічного ядра, яке нав’язується тексту станом суспільства. Структура (основне знаряддя методу) розуміється як код тексту, який сам по собі має багате смислове навантаження.

Заклик до створення єдиного комунікаційного поля міститься на перших сторінках передмови першого збірника матеріалів: «Поява цього збірника викликана — насамперед тим, що по цей бік залізної заслони не чути наших радіо-пересилань. Згідно з програмою праці радіостанції її пересилання призначені перед усім для народів Східноєвропейського Союзу. Вони не хочуть взяти до уваги, що один з перших обов’язків політичної еміграції — використовувати кожен нагоду, щоб бути в контакт з поневоленим народом... Наслідком специфічних емігрантських умовин деякі пресові органи намагаються витворити в громадянстві враження, нібито колектив, який став на службу ідеї визволення нашої Батьківщини при радіо Визволення, зрікся

основних ідеалів української нації... Вони не хочуть взяти до уваги, що один з перших обов'язків політичної еміграції — використовувати кожну нагоду, щоб бути в контакт з поневоленим народом» [3, 5]. До того ж, інформаційно-комунікаційна місія акцентується на врахуванні діаспорного чинника як форманта стратегії національної тожсамості: «Наслідком специфічних емігрантських умовин деякі пресові органи намагаються витворити в громадянстві враження, нібито колектив, який став на службу ідеї визволення нашої Батьківщини при радіо Визволення, зрікся основних ідеалів української нації... Наше завдання тільки допоміжне, **роля нашого слова — бути духовим містком між народом, що змушений мовчати, — і його невідлучною частиною, тими українцями, які живуть у вільному світі.** Поневолений і від зовнішнього світу герметично відтятий нарід має право знати, що робить його політична еміграція; з цього погляду ми вважаємо між іншим за наше завдання інформувати Рідний Край про життя українців на чужині в усіх секторах їхньої діяльності» [3, 3].

М. Добрянський у матеріалі «Про що забувати не вільно» (8.10.1954 р., ч. 121) моделює код «український буржуазний націоналіст» через розгортання дихотомії: комуністична партія / український народ, через заперечення ознак цього поняття. Матеріал починається словами: «З великим успіхом на екранах в Україні йде фільм “Про що забувати не вільно”, так говорить київське радіо. Фільм присвячено “боротьбі з найманцями закордонних імперіялістів, українськими буржуазними націоналістами”. Головне вістря совєтського фільму звернене проти Михайла Грушевського. *Горе-герой з фільму лає великого українського заслуженого вченого, патріота, найнегіднішими паплюженнями, називаючи також і фальсифікатором історії, якого нібито прокляв український народ*» [3]. Як зазначає Т. Дзюба, продуцентом і носієм «інформаційної пам'яті» є засоби масової комунікації [5, 169], тож, це пояснює, чому й після 20 років «заїлої кампанії проти Грушевського» комуністична партія вимагала нагальної атаки на нього в усіх кіно-театрах України, заборонила його книги; засудила українських вчених, які продовжували його працю; викреслила його думки і погляди з усього культурного життя України; вичистила всі українські бібліотеки від його творів; прокляла його ім'я; спаплюжила його честь і добру славу. На основі історичних документів саме М. Грушевський відтворив у свідомості сучасних українців нерозривність історичного

процесу на українській території; в забутих архівах, серед старих книг і документів, віднайшов нерозривну нитку української національної традиції. *«Він з'єднав у одну історичну цілість давні часи нашої минувшини — від київських князів Олега, Ігоря, Святослава через галицько-волинську і козацьку державу до Шевченка і Франка та до Української Народної Республіки... Він опрацював заокруглений образ тисячолітньої минувшини українського народу»* [3]. Отже, ідеологічне ядро коду розкрило основні асоціативні поля медіаконтенту: *«Тимчасом партія серед усіх народів, які попали під панування червоного режиму, всюди фальшує історію. Вона фальшує історію України в найбезсоромніший спосіб. Бо вона хоче відібрати українському народові його тисячолітню історію; намагається примусово накинути нам фальшиві тези про наше минуле; велетенським апаратом пропаганди хоче виплекати серед молодого генерації свідомість “Івана без роду”, без власної національної історії, без власного національного хребта»* [3].

В. Шульга в матеріалі «Пестоші та ешельони» (30.11.1954, ч. 262) продемонстрував аксіологічно-опозиційне поєднання понять, що перебувають в асоціативному зв'язку на позначення тодішнього стану держави: *«Ешельони повзуть і повзуть. Україна губить свою субстанцію, Україна обезлюднюється, а артисти кричать про “ласку”, поети пишуть подяки. Кому дякуєте ви, поете Карманський? Артистко Кривицька? За ЩО дякуєте? За те, що на кістках ваших братів і сестер виростать у Казахстані сотні колгоспів і радгоспів? Україну “обласкують”, як ні жодної іншої республіки. Бож не випадково вивозиться молодь з України. Її треба вивезти і то вивезти якнайскорше. І то насамперед молодь із новоприєднаних областей, як ту, в якій ще дух спротиву не загнаний у підпілля, в якій ще жива згадка і традиція боротьби за волю»* [3].

Серед факторів конструювання національного самоототожнення автор називає ідею продовження національно-визвольних змагань своїх попередників, чия кров пролилась раніше, та ідею свободи: *«Жертви, кров близьких — це той вічно непокоючий фермент, що примушує нащадків — провадити далі справу своїх попередників. Цим пояснювався спротив на Україні в 20 роках після закінчення національно-визвольних змагань. Це саме повторюється тепер і на західних українських землях. І воно триватиме далі і охоплюватиме собою всі українські землі. Ідеї замкнути за ґрати ще нікому ніколи не пощастило.*

Не пощастить це зробити й советській владі. Ідея свободи — це одна з найдійовіших ідей. Її вбити не можна» [3].

Код «український буржуазний націоналіст» продовжує розгортатися в матеріалі «Розгром українського відродження» (О. Петренко, 15. 12. 1954, ч. 308) через репрезентацію покарання Москвою в особі СВУ старшого покоління українських діячів, яким протиставлялося молодше українське покоління, очолене українськими комуністами. Сміслові навантаження асоціативного ряду, що містить алюзивні номени — «маркери епох» («петлюрівці», «большевики», «мазепинці», «ежовщина», Петро Перший та ін), відображало «ілюзію ніби це молодше покоління українців, звільнившись від “петлюрівщини”, як називали тоді діячів СВУ і інших послідовників, створить більш свіжу життєрадісну українську культуру. Як за царя Петра Першого, рубаючи в Лебедині голови мазепинцям, царський режим притягав одночасно до співпраці більш податливих українців, так тепер, судячи СВУ, большевики висунули головним прокурором на процесі українського діяча й члена Центральної Ради бувшого боротьбиста — Панаса Любченка. Але культурний процес кожної нації є продовження, а не заперечення попередніх етапів» [3]. За словами автора, розстріляним українським діячам було виставлене безглузде обвинувачення, нібито вони зі зброєю в руках перейшли кордони СРСР з метою терору проти видатних «советських» діячів, що викликало ряд дій у контексті обмеження інформаційно-комунікаційного простору українців: знищення незалежності і навіть свободи Всеукраїнської Академії Наук і перетворення її на філіял Всесоюзної Академії; ліквідація основоположника і творця новітньої української історичної школи, академіка Грушевського, всіх його учнів і всі наукових закладів, де вони працювали; знищення історичної школи молодого академіка Михайла Яворського разом з усіма його учнями, і заснованого ним інституту історії; філософської школи академіка Володимира Юринця, всіх його учнів, а також інституту філософії; науково-дослідного інституту ім. академіка Дмитра Багалія з усіма його співробітниками, розстріл його директора Сергія Пилипенка та заслання більшості співробітників; заборона затвердженого всеукраїнською науковою конференцією 1927 року українського правопису і заміна його наближеним до російської мови правописом; ліквідація Всеукраїнської сільськогосподарської академії; Українського науково-дослідного інституту схо-

дознавства, інституту радянського будівництва і права; розгром всіх літературно-мистецьких об'єднань та організацій; знищення театру «Березіль», ув'язнення його керівника, Леся Курбаса; видавництва й редакції «Української Радянської Енциклопедії» тощо.

У матеріалі «Погодін “робить погоду”, або Прощання з “відлигою»» (А. Ромашко, 19.02.1955, ч. 490) йдеться про те, як 22 січня в Московському театрі сатири відбулася прем'єра нової п'єси Погодіна — «Лицарі мильних бульбашок», про яку автор назвав гротесковою комедією, що висміює святенників, наклепників — тих, хто *«намагається очорнити чесних советських людей»*. Код «мистецтво як державотворчий чинник» у цій статті розгортається через асоціативні поля заперечення «мистецтва в наморднику», «приборканої, упокореної літератури», «іконогорафії вождів»: *«Приймімо на віру слова московського радіо. Ніколая Погодіна знаємо як драматурга середньої руки, зате, ох, і якого ж ортодоксального партійця від літератури! — Його “Человек с ружьем” започаткував серед різнонаціональних Корнійчуків цілу моду безцеремонного, безкарного витягання за волосся на сцену святая-святых, образу Леніна і соратників. Погодін, можна сказати, зробив свого часу погоду в царині іконографії вождів. Після короткочасної “відлиги”, лібералізації, — лінія партійної диктатури знов бере гору над мистецтвом; мистецтву знов накинено намордника. Погодін хоче робити погоду. Але даремно. Літературу, мистецтво можна приборкати. Упокорити їх надовго — важко»* [3].

На продовження наповнення коду «мистецтва як державотворчий чинник» конотаціями вільної творчості матеріал «Советська людина — забута людина» (М. Степаненко, 20.2.1955, ч. 495) зауважує: *«Сучасна забута і заблукана в хащах життя советська людина приречена жити в умовах dokonаних фактів, в умовах повного “благоденствія”, де за Шевченковим висловом “На всіх мерзоти язиках все мовчить”. Не виявиться творча душа нашого народу до того часу, доки не випростається вона з кайданів неволі, доки не вступить у боротьбу з нинішніми обставинами, доки не переможе в цій боротьбі ватагу людо-ненависників»* [3].

Код «церква як духовний ресурс народу» активізується в матеріалі «Слава во вишніх богу, і на землі мир людям доброї волі!» А. Ромашко, 07.01.1955, ч. 369) через протиставлення до «матерії мертвої», якій навчають «войовничі атеїсти», що позначається на асоціативній

символіці ідеології та релігії: «марксистський матеріалізм-комунізм, ленінсько-сталінський більшовизм, зоологічний націонал-соціалізм та фашизм Гітлера й Муссоліні — хвороби людства = ті, що обіцяли трудящим рай на землі, перетворили її в пекло. На вітар ідеї “боротьби кляс” принесено гекатомби невинних жертв = марксистська релігія речей (“виробничих сил”), у якій нема місця для живої людини / християнство завершує друге тисячоліття свого існування = наша УАПЦ — духовна мати народу — залишається й надалі в катакомбах з метою гідно нести до кінця через большевицьку Голготу хрест свого подвижництва» [3].

Розгляд національної ідентичності залежав і від самотипізації маленьких українців, а отже, і від освіти, що репрезентувалося в матеріалі «Слово до десятикласників» (В. Бендер, 04.04.1955, ч. 62) у контексті акцентації витоків національного самоусвідомлення: «... відновляйте в своїй пам'яті отих людяних учителів, відданих українських синів, що не боялися передати вам своє українство. Пригадуйте їх і наслідуйте їх. Вчіться від них просувувати патріотизм у душу і серце українських юнаків, що були упосліджені ще більше, ніж ви, бо не могли ходити до школи, бо не могли знати поезій Шевченка і Франка. Бо земля, що виростила вас і вихохла в тяжкій недолі, одного дня жадатиме від вас героїської посвяти в її ім'я. І тоді вже буде ваша черга показати “хто ви і чиї ви діти”» [3].

Матеріал Ф. Пігідо «До братів-українців на Батьківщині» (13.05.1955, ч. 743) містить концептуальне звернення-застереження Союзу українських журналістів «від імени двох мільйонів українців, що перебувають на еміграції, яким доля судила опинитись поза засягом цупких пазурів МГБ»: «*Нова репатріаційна акція, що її започаткував у східньому Берліні так званий Комітет “за возвращеніє на родіну”, це нова спроба обдурити вас. Насправді кремлівські володарі не вірять у можливість масової репатріації. Вони добре знають, що їхні солодкі умовляння, що їхні вихваляння життя тих, що повернулись “на родіну”, їхні облудні гасла про “мать-родіну”, яка, мовляв, чекає репатріантів, нас не обдурять. Та ж ми довгих 25 років на власні очі спостерігали те сталінське “щасливе” життя, де людину перетворено в знаряддя комуністичної держави, де заборонено всякий прояв вільної думки, вільної творчості, де можна тільки славословити “вождів”. Ми знаємо нашу Україну, де режим перетворив життя в пекло, де, як писав Юрій Шерех:*

“закони тільки забороняють і ніколи нічого не дозволяють, де можна діяти тільки нещиро...” Ми на тяжкому досвіді в тюремних казематах, на колимських, еоловецьких та інших сталінських “курортах” вивчили, чого варті отакі солодкі запевнення МГБ» [3]. Промовисте асоціативне коло навколо ідеологічного коду «возвращеніє на рoдину» посилюється публіцистичним «розкодуванням» намірів «кремлівських узурпаторів» українською політичною еміграцією та її провідниками: «Прикриваючись гістеричними криками про боротьбу за мир, Советський Союз підготовляє нову війну проти вільного західного світу. Советська диктатура не може бути спокійною, доки існує на світі справжня воля слова, воля думки, воля преси, недоторканість особи, що ними користується вільний світ. Тому вона хоче всякою ціною зкомпромітувати у ваших очах ненависний їй вільний світ, посягти на довіру до української політичної еміграції — речника українського народу перед вільним світом» [3]. Подібне декодування відбувається і в матеріалі «Фіктивна амністія» (П. Котович, 01.10.1955, ч. 1148): «Найновіша советська амністія — це нечуване в світі шахрайство, глум над справедливістю, цинічне знущання з людської гідності й кепкування з вільного демократичного світу, що завжди приймає поважно такі речі, як амністія... це фікція, черговий фокус-покус, розрахований на замилювання очей Заходу» [3]. Подібну риторику має матеріал О. Койдацького «Шахрайська теорія національного питання» (14.10.1956, ч. 2157)

Про пресу як канал інформаційно-комунікаційного простору, що «працював» залежно від медіаполітичної платформи, йдеться у матеріалі А. Ромашка «Преса і правдолюбність» (02.06. 1955, ч. 818), де об’єктивність і оперативність як головні засади вільної журналістики протиставлялися категоріям роботи комуністичних дезінформаторів: «Советському журналістові залишається тільки палко пропагувати, яка то компартія мудра, яка вона добра і чоловіколюбна. За життя Сталіна було написаним законом на кожні сто слів славословити ще й ім’я “батька народів”. Отож різниця між вільним працівником пера і його колегою під комунізмом полягає в тому, що перший гасає за фактами, ретельно перевіряє вірогідність їх і щойно потім робить з них відповідний ужиток. Другого змушують добирати й препарувати факти так, щоб вони неодмінно вкладалися в наперед усталену схему казенної пропаганди, підтверджували її тези та догми. В одному випадку маємо повнокровний образ світу в усіх його життєвих проявах. У другому —

сплющений потворно деформований відбиток цього світу в уяві безнадійно обмеженого пропагандиста, агітатора, якому реальна дійсність байдужа. Тому советська преса така мертвотна і архаїчна. Чого вартий хоч би трафаретний образ робітника вільного Заходу. На сторінках “Правди” й різних “ізвєстій” він і досі жалюгідно животіє...» [3].

Ідеологічне ядро публіцистичного коду задекларовано в таких рядках: *«Ні, під тоталітарним режимом для об’єктивної, незалежної преси нема місця. Розуміють це і самі журналісти на нашій батьківщині. Хай но впаде диктатура, — вони розбудують свою, правдолюбну, чесну пресу, гідну вільної людини» [3].* Та глобальний ідеологічно-політичний код «СССР» повною мірою розшифровується в метафоричних аксіологічних асоціативних моделях матеріалу І. Василевича «Що таке СССР?» (08.06.1955, ч. 831): *«вибори в СССР — це поліційна реєстрація дорослого населення, що його гонить поліційна влада до урн “голосувати” за згори призначених і вже давно “обраних” комуністичною партією її кандидатів!»; «у СССР немає ніяких советів чи рад, як, виразників волі народів. Тому в усьому вільному світі слово “совет” чи “советський” не перекладають на інші мови, воно стало вже міжнародним поняттям большевицького виборчого шахрайства та диктатури самозванчих тиранів над поневоленими народами!»; «сучасна большевицька імперія — це ніякий союз, ні советський, ні соціалістичний, ані республіканський» [3].*

На противагу радіокоду «СССР» категоризується код «суверенна Україна», який у публіцистичних рефлексіях тлумачиться через визнання відсутності необхідних маркерів державності в матеріалі «Міжнародноправна деградація України» (Е. Гольдман, 12.06.1955, ч. 843): *«Советська влада, як звичайно, виявилася дводушницькою: вона вимагала залучення України до ООН, але не вживала ніяких заходів у напрямі визнання суверенності України окремими державами. Юридично витворилося цілком безглузде становище: Об’єднані Нації визнають Україну за свого члена, всі держави в ООН титулюють представників України як представників суверенної держави, але ні одна з цих держав не має в себе дипломатичного представництва України, не знає України в ролі самостійної держави і розглядає її як провінцію СССР, в цілковитій згоді з Кремлем» [3].*

«А як справа з українською історією?» (08.09.1955, ч. 1089) — цей риторичний заклик заголовку матеріалу Б. Хоми засвідчував значущість історичних координат у стратегіях вибудовування матриці наці-

ональної ідентичності, в якій підкреслювалася гостра необхідність висвітлювати проблеми далекого і недавнього минулого української нації, оскільки *«досі українській історичній науці не була дана змога вести історичних розвідок відповідно до завдань»* [3]. Так, в одному з матеріалів М. Ковальського «Триста п'ятдесят дев'ять» (21.11.1955, ч. 1277) у контексті замовчування советською історією усіх фактів боротьби українського народу, окреслення всіх тих сил, які ставили спротив большевицькому наступові «як найманців чужинецького капіталу, як ворогів народу, як буржуазних націоналістів» згадка про 21 листопада — тридцять четверту річницю героїчної смерті трьохсот п'ятдесяти дев'яти вояків Армії Української Народної Республіки, яких большевицька влада розстріляла під містечком Базар на Волині — у тодішньому світлі боротьби українського народу за своє визволення з «базарного» епізоду переросла у велику подію. Акцентція ключових історичних подій проявлялася в медійному контенті як маркер національної ідентичності, атрибут, який засвідчував наявність українського громадського життя. Так, у матеріалі Ю. Коротича *«В річницю проголошення незалежності Карпатської України»* (19.03.1956, ч. 1572) вияскравлювався дух єдності: *«Закарпаття об'єдналося з Україною — та це об'єднання в неволі, об'єднання під пануванням одного ворога. Карпатська Україна хоче жити разом в одній державі з усім українським народом, але в державі, яка буде вільною країною українського народу і в якій не буде большевицьких намісників, не буде експлуатації і денаціоналізації. Сила віри і сила надії та боротьби незламна. Тому не сумніваємося, що надії Закарпаття, як і надії всього українського народу, надії на повну волю — таки здійсняться»* [3]. Прикметно, що меморійну функцію виконує і ще одна стаття «Симон Петлюра» (М. Ковальський, 24.05.1956, ч. 1742), в якій автор звертає увагу на популяризацію історичних імен, української справи у світі і демонструє фактор деконструювання українського національного самоототожнення через радянський пресовий чинник: *«На Україні ж — у харківському “Комуністі” на третій сторінці з'явилася лише дрібним шрифтом маленька замітка про те, що в Парижі забито Симона Петлюру. Та й усе»* [3].

Матеріали Ю. Тарковича «Українська книжка і советське баламутство» (30.10.1955, ч. 1224), М. Добрянського «Саботаж проти української книжки» (10.10.1956, ч. 2144), М. Шульги «Буржуазна ідеологія

і література» (11.01.1957, ч. 2270), А. Ромашка «Література і диктатура», «Про партію, “вундеркіндів” і письменників» (05.02.1957, ч. 2314) звертають увагу на українську книгу як повноцінний канал інформаційно-комунікаційного простору, з яким ведеться ідеологічна боротьба вищезазначеними інструментами – пропагандою, обманом, дезінформуванням тощо. За висловом автора, сама київська «Літературна газета» визнає, що головною причиною і перешкодою в поширюванні української книжки є Всесоюзне міністерство культури в Москві, яке всілякими наказами та службовими циркулярами підмінює, обходить, а то й просто скасовує державні закони київського українського уряду щодо поширювання української книжки: *«Шановні слухачі, чи советська пропаганда про нібито постійний зріст української літератури не є обманом, цинічною насмішкою над нашим народом? Навпевно так. Але ні тов. Козаченко, ані київські міністри вам про це нічого не скажуть, бо ж вони свідомо і вірно служать большевицькому баламутству і крутіїству»*, — застерігав Ю. Таркович.

Отже, досліджений «фактаж» української редакції «Радіо “Свобода”» засвідчує опрацювання **публіцистичного коду «українська національна ідентичність через деконструювання пропаганди більшовизму»** завдяки рецепції комплексу питань і проблем, пов'язаних з усіма аспектами внутрішньої та зовнішньої політики СРСР, українського питання в усіх сферах життя, чинників українства, інформуванню слухачів за «залізною заслоною» про реакцію світу на процеси, що там відбувалися. Тож, «Радіо “Свобода”» та збірки матеріалів його Української редакції були і залишаються, посилюючи свою актуальність, значущим інформатором, каналом єдиного інформаційно-комунікаційного простору українців та українців в умовах еміграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Барт Р.* Текстуальний аналіз «Вальдемара» Е. По // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. — 2-ге вид., допов. — Л.: Літопис, 2001. — С. 497–524.
2. *Богуславський О.* «Свобода» як краєць хліба, або Внесок одного радіо в незалежність України / О. Богуславський // Вісник Запорізького осередку вивчення української діаспори. — Запоріжжя, 2007. — Випуск 5. — С. 96–120.

3. *Говорить Радіо Визволення* : Збірка матеріалів Української редакції. Книжка 1. — Мюнхен : Заходом Української редакції Радіо Визволення, 1956. — 144 с.
4. *Говорить Радіо Визволення* : Збірка матеріалів Української редакції. Книжка 2. — Мюнхен : Заходом Української редакції Радіо Визволення, 1957. — 144 с.
5. *Дзюба Т.* Спрага народу і спрага Вітчизни. Публіцистика другої половини ХІХ — першої третини ХХ ст.: модель національної ідентичності : монографія / Т. А. Дзюба. — Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2012. — 368 с.
6. *Литовченко Л.* «Демократична трибуна» : Присвячена 50-літньому ювілею української редакції «Радіо Свобода» [Електронний ресурс] // Л. Литовченко. — Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/920522.html>
7. *Масімова Л.* Семіотика як метод дослідження в соціальних комунікаціях / Л. Масімова // Наукові записки Інституту журналістики : науковий збірник / за ред. В. В. Різуна ; КНУ ім. Тараса Шевченка. — К., 2009. — Т. 35, квітень — червень. — С. 14–17.
8. Радіо Свобода: разом 60 років [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/info/radiosvoboda-60/3334.html>

Одержана 18.03.2014